

В. Г. Сарбей.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (XIX — ПОЧАТОК XX СТ.):

Пробний підручник для 9 класу середньої школи. — К.: Генеза, 1994. — 224 с.

У радянській історіографії історія України висвітлювалася у дуже політизованому, ідеологізованому вигляді, з партійно-класових позицій. Рецензований підручник позбавлений цих догматичних постулатів. У ньому різнобічно та зважено викладено курс нової історії України. Оскільки книжка призначена для старшокласників, автор подає у посиланнях стисле і чітке пояснення деяких слів та виразів іншомовного походження.

У порівнянні з попередніми навчальними посібниками та підручниками, в рецензованій праці значно розширено матеріал про український національно-визвольний рух на всіх етапах нової історії України. Вдало розкривається діяльність різноманітних національних організацій та партій, наводяться численні призабуті чи й просто ігноровані раніше імена світочів українського життя.

Грунтовно і цікаво висвітлюється розвиток української культури — освіти, науки, літератури, мистецтва. А уривки з творів художньої літератури (особливо часто з поезій Т. Шевченка) і фольклору сприяють більш конкретному усвідомленню викладених положень.

Не обійшов автор увагою і традиційні в українській історіографії останніх десятиліть сюжети із соціально-економічної історії, соціальних рухів (революційного, селянського, робітничого) у всій їх різноманітності та непересічності.

Перед автором стояло надзвичайно складне завдання: синхронно висвітлити життя українського народу в досліджуваній період у складі Росії та Австрійської імперії. До того ж, не можна було не згадати і наших земляків у діаспорі (з кінця XIX ст.). З цим завданням він справився успішно.

Складніше стояла справа із загальною періодизацією досліджуваного періоду. В. Г. Сарбей виділив у своїй праці три розділи, що відповідали трьом історичним етапам: 1. перша половина XIX ст., 2. друга половина XIX ст., 3. початок XX ст. Отже, перший розділ присвячено кризовим явищам у кріпосницькій системі та розвитку національно-культурного руху в Росії та Австрії, включаючи українські землі; в другому йдеться про утвердження капіталістичного ладу в умовах розгортання національних рухів народів багатонаціональних імперій — Росії та Австрії; третій відображає революційні та воєнні потрясіння початку XX ст.

Наддніпрянська Україна в складі Росії та західноукраїнські землі, що входили до Австрійської імперії, перебували не на однаковому рівні соціально-економічного та культурного розвитку. Хід економічних реформ в Австрії у часі випереджав відповідний процес в Росії. Проте за населенням і територією Наддніпрянська Україна була більшою за західноукраїнські землі. Тому В. Г. Сарбей, природно, орієнтувався переважно на історичний процес в Наддніпрянській Україні.

У короткій рецензії немає можливості бодай стисло викласти зміст багатої за фактичним матеріалом та відповідними узагальненнями книжки. Тому спинимося тільки на її найважливіших оригінальних положеннях.

Автор послідовно, цілеспрямовано викриває як колонізаторську русифікаторську політику царизму в Наддніпрянській Україні, так і гноблення українського населення в Австрійській імперії. Важливо, що в окремому «ліхтарику» (с. 16 — 19) учні дізнаються про становлення та розвиток ук-

раїнської історіографії з цієї теми, що допоможе прищепити їм смак до самостійного читання історичної літератури та джерел.

Оригінально, по-новому подає автор матеріал про масонство як таємну організацію, що прагнула до удосконалення суспільства, зокрема, про масонську ложу «З'єднаних слов'ян», діяльність В. Лукашевича, який організував 1821 року Малоросійське товариство. Стисло розкривається діяльність декабристів в Україні. Однак дивно, що не виділено окремого «ліхтарика» про повстання Черніговського полку (с. 38 — 39) — найяскравішу подію згаданого руху, що відбулася саме в Україні.

Автор цілком слушно приділяє велику увагу слов'янській темі, згуртуванню слов'янських народів, які у досліджуваний період зазнавали жорстокого гноблення у складі багатонаціональних імперій. Багато йдеться про ідею слов'янської федерації. Проте чомусь В. Г. Сарбей не наголошує на тому, що це утопічна ідея, що історичний досвід показав (особливо наша сучасність), що у будь-якій багатонаціональній державі, навіть слов'янській, найбільша, найсильніша нація, як правило, здійснює гноблення інших. Отже, найреалістичніший шлях — створення незалежних слов'янських держав, як це ми маємо нині.

Цінним нам здається те, що в книжці значне місце відводиться історії української символіки. Так, на с. 61 йдеться про синьо-жовті хоругви князя Данила Галицького, про те, що ці кольори запозичила Головна Руська Рада Галичини для прапорів своїх прихильників. А на с. 108 наводиться текст урочистої пісні пригнобленого українського народу «Ще не вмерла Україна», що нині є гімном нашої держави. В окремому параграфі автор висвітлює події революції 1846 — 1849 рр. в Австрійській імперії, насамперед її ходу на західноукраїнських землях, Львівське збройне повстання, показує вплив цієї революції на прикордонні повіти Правобережної України, де розгорнувся могутній селянський рух. Однак викликає сумнів вживаний автором термін «Європейська демократична революція». Адже, в § 7 власне йдеться про демократичну революцію 1848 — 1849 рр. в Австрійській імперії. Відбулися революції у Франції 1848 року, в Австрійській імперії (Австрія, Угорщина, Галичина), Німеччині, Італії в 1848 — 1849 рр., але не існувало ніякого окремого центру цих революцій, тісного взаємозв'язку між подіями в різних країнах. Кожна з цих революцій мала свої особливості, завдання, що відповідали національним інтересам, хоча існували і спільні риси, пов'язані з утвердженням буржуазних відносин. Однак наголошуємо, ніякої спільної платформи в них не було. На нашу думку, змісту «ліхтарика» «Українська національна революція в Галичині» більше відповідав би заголовок «Піднесення українського національно-визвольного руху в Галичині» (с. 60 — 62).

Як нам здається, дещо перебільшується роль Слобожанщини в культурному розвитку України в кінці XVIII — на початку XIX ст. (ліхтарик «Слобожанщина — колиця українського культурного відродження» (с. 12 — 14). Слід було б згадати і Полтавщину (І. Котляревський), і Київщину.

Вважаємо, що В. Г. Сарбей занадто захоплюється вживанням лєнінського визначення «революційний демократ» стосовно діячів, належних до різних партій, громадських організацій та об'єднань. Так, «ліхтарик» «Тарас Шевченко і російські революційні демократи» (с. 125 — 126) більше підходив би заголовок «Т. Шевченко і російські революціонери».

У книзі ґрунтовно висвітлено діяльність таких національних громадських організацій, як «Громади», «Хлопомани», «Братерство тарасівців», «Молода Україна», «Просвіти» та ін., які радянська історіографія звичайно обминала увагою або бездоказово критикувала. Переконаливо показано патріотизм таких українських діячів, як А. Антонович, І. Франко, М. Павлик, М. Драгоманов, Б. Грінченко, С. Подолинський, М. Лисенко, простежується участь українців у загальноросійських революційних організаціях (народники), робітничому русі, діяльності земств. Стисло висвітлено утворення та діяльність українських національних партій — РУП, «Спілка», УСДРП, УПСР, УДП, УРП і т. д. У книзі досить точно охарактеризовано методи діяльності більшовиків та меншовиків (с. 162). Так, відзначається, що

більшовики віддавали перевагу насильницьким формам політичної боротьби і соціальних перетворень, нелегальній антиурядовій діяльності, а меншовики виявляли готовність брати участь у реформуванні суспільства, вступати в угоду з будь-якою політичною організацією чи партією, опозиційною царизмові. При цьому, як наголошує автор, обидві фракції російської соціал-демократії ігнорували «українське питання», нехтували національними потребами усіх народів імперії.

На сучасному етапі в російській історіографії особливо помітною є тенденція щодо ідеалізації діяльності П. Столипіна на початку ХХ ст. В. Г. Сарбей, відзначаючи ганебну роль цього діяча у придушенні революційного, національного руху, показав справжній сенс аграрної політики П. Столипіна, спрямованої на руйнування традиційно общинного землеволодіння.

В книжці досить докладно висвітлюється життя та діяльність української діаспори. Зокрема, розповідається про еміграцію з України у межах Російської імперії, а також про переселення українців (переважно з Австро-Угорщини) до США, Канади, Бразилії, Аргентини.

Передостанній параграф підручника присвячується Україні в першій світовій війні (до 1916 р.). Розкриваються агресивні плани воюючих держав щодо України, показано активні бойові дії українських січових стрільців, антивоєнний і соціальний рух народних мас.

Кожний розділ книжки закінчується змістовним параграфом про розвиток української культури у відповідний період. Розглядаються питання освіти, науки, літератури, різних галузей мистецтва. Значна увага приділяється проблемам народної творчості, побуту населення.

У загалом ґрунтовній та змістовній книжці зустрічаються окремі огріхи. Так, досить частим є цитування російською мовою (див. с. 28, 37), що надає викладу певної строкатості. На с. 88 диференціація визначається як розчленування. Стосовно соціальної диференціації краще вжити слово «розрашування». На с. 105 читаємо: «Романівська монархія», а треба «Романовська». На с. 115 на підтвердження «громадівського соціалізму» наводиться велика цитата з М. Павлика, в якій фактично пропагується зрівнялівка. При цьому автор не дав ніякого коментаря щодо утопічності цього положення. У підручнику не вказано, що свій роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панас Мирний написав у співавторстві із своїм братом Іваном (Біликом) Рудченком (с. 148). Зауважимо, що подібних похибок у книзі небагато. Вона підготовлена досить ретельно.

У цілому рецензований підручник, безумовно, заслуговує високої оцінки. Особливо цінним є те, що він написаний на основі найновіших досягнень історичної науки і методики викладання. Сподіваємося, що книжка викличе інтерес з боку не тільки вчителів та учнівської молоді, а й широкої громадськості, яка бажає скласти реалістичне уявлення про історичне минуле своєї країни.

А. В. САНЦЕВИЧ (Київ)

Смолій В. А., Степанков В. С.

**БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ:
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ.**

К., Либідь, 1993.

400-річному ювілею від дня народження великого сина України гетьмана Богдана Хмельницького присвячений ряд видань наукової та науково-популярної літератури. Перша з цієї серії книжок — фундаментальне дослідження відомих українських істориків — директора Інституту історії